

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ АСПЕКТ РОМАНІСТИКИ В. КОЖЕЛЯНКА

Анотація. Аспектний аналіз прозової спадщини Василя Кожелянка неминуче приводить дослідників до проблеми стильової характеристики текстів автора. Публіцистичність авторського стилю виявляється домінантною для низки романів письменника, які належать до «political fiction». У статті аналізуємо авторські концепти та їх вираження у тексті й світові досягнення згаданого жанру.

Ключові слова: авторський стиль, жанр, «альтернативна історія», публіцистична проза, роман в сучасній літературі.

Аннотація. Аспектний аналіз прози Василя Кожелянка неминуемо приводить до проблеми стильової характеристики авторського тексту. Публіцистичність, як домінанта стилю видна в серії романів писателя, що належать до «political fiction». В статті аналізуються авторські концепції, а також їх розвиток в світових зразках вказаного жанру.

Ключевые слова: авторский стиль, жанр, «альтернативная история», публицистическая проза, современный роман.

Summary. Aspect analysis of V. Kozhelyanko prose heritage inevitably leads researchers to the problem of stylistic characteristic author's texts. Publicity author's style seems to be a dominant for a number of novels, which belong to «political fiction». In the article we examine author's concepts and their expression in the text and world achievements in this genre.

Key words: author's style, genre, "alternative history", publicistic prose, the novel in the modern literature.

Рецензуючи та досліджуючи романи Василя Кожелянка, літературознавці так чи так приходили до проблеми авторського стилю. Не беручись до створення специфічної програми дослідження, яка б прямувала до визначення особливої письменницької ніші для творчості Кожелянка, К. Родик, Н. Сняданко, О. Харлан, В. Даниленко, І.-Б. Терещенко та ін. переводили розмову на тему жанру «альтернативна історія». Чи все так однозначно з прозовою спадщиною автора? Ми впевнені, що «альтернативна історія», як стиль, розвивається у колі інших стильових домінант у романах В. Кожелянка. Як у цьому напрямку розвивались авторські концепти розглянемо далі.

Василь Кожелянко працював понад 10 років журналістом у газеті «Час», поза тим і під час роботи письменник дописував до низки вітчизняних ЗМІ («ПостПоступ», «Молодий буковинець», «Буковинський журнал», «Україна», «Сучасність», інтернет-видання «Інліт» та багато інших). Не тільки письменницька практика допомагала в журналістиці, й публіцистичні тексти відточували перо літератора. В. Кожелянко помітив, що читачам подобається сконденсоване, яскраве письмо, а не розлогі описи недостовірних відчуттів героїв. Автор знайомить читача з персонажем (навіть епізодичним) так, що ми можемо передбачити його майбутні вчинки, уявити портрет та скласти про персонажа перше враження: «...Слово «кар'єра» для старого генерала Жовтовод-Водяника було святим, тому він погодився...» [7, с. 118]; «Генерал Ф.Ф. полуднував. Він запивав здібні булочки гарячим шоколадом і підписував смертні вироки» [10, с. 266].

Письменник має прагнути принести щось нове в літературу, але найбільше – до розуму й серця читача. Василь Кожелянко часто обирав сатиричні засоби, поєднував їх з фантастичними подіями, пересипаних реальними історіями та історичними

алюзіями, змішував названі «інгредієнти» з інтригуючим сюжетом, і виходив черговий захопливий роман. Внаслідок багаторазового «змішування» у романі різних аспектів і рівнів художнього твору науковці віднесли романістику В. Кожелянка до постмодерної. Можемо з цим частково погодитись. Основними ж ознаками прози В. Кожелянка можна вважати непересічного головного героя, публіцистичність мови та вишукано виписані деталі.

«Найбільші вади сучасної української прози: невміння цікаво розповідати історію; невинуватість претензійності на оригінальність, за якою ховається непрофесійність авторів; вульгарна еротика, яка межує з порнографією; смакування матюками, занудство, яке видається за елітарність; відверті запозичення стилю, сюжетів, образів відомих творів світової літератури...» [3, с. 342], – пише Володимир Даниленко в рубриці порад українському письменнику. Названих недоліків не можна закрити творам Василя Кожелянка. Навпаки – саме антонімічні позитивні характеристики є когерентними ознаками творів автора.

Щодо першого, тобто вміння цікаво розповідати історію, то тут Василь Кожелянко заслужено отримує пальму першості в змаганні з багатьма кращими сучасними прозаїками. Очевидно, для успіху роману автор повинен мати історію, яку він може і хоче розповісти читачеві, а також бути наділеним умінням легко й цікаво писати, щоб таки реалізувати бажання оповідача та «вкласти» справи й ідеї в героїв твору. Найважливішим у цьому питанні вважаємо головного героя.

Створити сильного, значущого героя, який увібрав би національні риси народу, але при цьому мав би потенціал для розвитку, вдалось не багатьом романістам сучасної літератури. Наприклад, роман Анатолія Дністрового «Місто сповільненої дії», попри гостросюжетність, уміння автора писати цікаво (хоч і дещо спрощено, напевно, орієнту-

ючись на середнього читача) не має яскравого, сповненого внутрішньої сили головного героя. Відтак впадає в око зниження причинно-наслідкової мотивації вчинків, розхитується сюжет, а герої швидко забуваються разом із сюжетом книги. Невдячною справою, на мою думку, стала й ідея створення кічового героя, який би втілював риси сучасного підлітка, здавався реальним і водночас був би вигаданим. Та й уся система образів у романі працює на самознищення: персонажі мислять, як німецькі філософи минулого століття, розмовляють на теми професорів природничих наук, вживаючи вишуканої української мови, щедро пересипаної лайкою. Отже через цю невідповідність, нездійсненим залишається задум автора.

Близький за ідейно-образним навантаженням роман Михайла Бриниха «Шахмати для дибілів». Сюжет, який передбачає навчання гри в шахи, в романі відходить на другий план, порівняно з мовою твору. Роман написаний Михайлом Бринихом дещо штучним українсько-російським суржиком. Неприємне враження справляє текст ще й тому, що суржиком послуговуються не тільки персонажі в діалогах, але й письменник в авторському тексті. Виховний ефект та й основний вплив на читача, створюється мовою твору, а не яскраво описаним героєм. З літературонавчого боку, в романі ми не бачимо чогось видатного, але «Шахмати для дибілів» – чи не перша книга, написана українсько-російським суржиком, тож для сучасного мовознавства вона становить інтерес, і ще більшу вагу роман мав би мати для суспільного усвідомлення вад сучасного мовлення українців. На жаль, письменницькі помилки деяких авторів не аналізуються іншими українськими сучасними письменниками, навпаки, – твори колег мало цікавлять прозаїків, вони вважають модним епатажно відходити на маргінес письменницького середовища, начебто намагаючись створити свій неповторний шедевр, а виходить нова варіація на заявлену тему психопригод дивака.

Повертаючись до головного героя великої прози, треба зазначити, що експериментальні твори, які пишуть М. Бриних, Т. Малярчук, Л. Дереш здобувають на оригінальності, однак, разом з тим, втрачають на якості прози. Читати такі речі складно, тому це навряд чи будуть робити нефілологи.

Головний герой романів Василя Кожелянка – це готовий кістяк твору. Зовнішні, внутрішні якості персонажа, його вдача, категорії мислення й світосприйняття, відтак – дії дозволяють створити новий адекватний ознакам жанру твір лише додаванням карколомного сюжету. Така, на перший погляд, проста «кухня» зовсім не означає перетворення книгописання на рутинну діяльність, а книгочитання на щоденну звичну справу. Василь Кожелянка – не Андрій Кокотюха. Узяти хоча б романи, які належать до жанрового різновиду ретро-детективу: «Дефіляда в Москві», «Конотоп», «Людинець пана Бога», «Ефіопська січ», «Котигорошко». Майже всі вони написані на основі справж-

ньої історії, достеменних джерел та мають певне історичне підґрунтя. Найуспішніший роман «Дефіляда в Москві» – історично-політична гра, яка містифікує відомі події часів Другої світової війни. Останній, досі не виданий окремою книгою, роман «Ефіопська січ» написаний автором за фактами історії, які повідомив письменникові у неформальній бесіді його знайомий і колега Анатолій Дністровий.

Антропоцентричний підхід до створення художнього твору виходить на перший план при аналізі публіцистичного аспекту творчості Василя Кожелянка. Найскладніші журналістські тексти (нарис, стаття, аналітичний репортаж тощо) вимагають такої побудови, щоб осердям внутрішньої цілісної семантики його була людина. Це може бути компетентний фахівець, авторитетна особистість, цікава людина або навіть сам автор матеріалу. Такий підхід безвідмовно працює і для художнього слова, адже людям найцікавіше читати про людей. Хай навіть сема «людина=ти» буде якісно завуальована сюжетом чи надбудовами архітектоніки, темою чи показовою метою автора. Василь Кожелянко переносить знайдений секрет із роботи у хобі. Зроблено перший крок до «літератури з життя людей». Тепер треба зробити «м'ясо» роману.

Яскраво виражена публіцистичність підходу письменника до прози, крім невимушеності письма, дає ще один вигідний аспект: гнучкість твору. А це, в свою чергу, дозволяє динамічно змінювати сюжет і композицію роману, ділити твір на розділи в шаховому порядку, експериментувати з їх назвами, онімами, уникати громіздких описів, зайвих слів, заплутаних сентенцій.

Публіцистичний підхід до створення прозового твору, який обрав для себе Василь Кожелянко, можна порівняти з принципами всесвітньо відомого майстра оповідання в жанрі фентезі Роберта Шеклі. По-перше, Кожелянкові герої, як і в циклі оповідань Р. Шеклі «Правила виживання на чужих планетах», – це потенційно сильні люди, які з певних причин не були визнані у властивому їм середовищі чи суспільстві. Так, потрапляючи в екстремальні умови, вони виявляють свої, часто приховані, здібності. Наприклад, герой оповідання «Запах думки» Р. Шеклі Лерой Кліві [12] працює космічним листоношею, хоч, як виявляється в процесі розгортання сюжету, має непересічний талант психолога, логіка, аналітика, актора, тобто виявляється всебічно розвинутою людиною, розважливим та кмітливим чоловіком. У романі В. Кожелянка «Ефіопська січ» бачимо «дипломованого виживальника» [1] Петра Павла Лазаренка, чиї таланти дипломата, воєначальника, диверсанта виявляються під час смертельної небезпеки, як-от коли він надумав геніальний план військової операції, маючи дуже обмежену кількість бійців: «... серед ночі воїнів-галла розбудив дощ, але не простий, а дощ отруйних стріл...» [10, с. 197], а

істотна різниця в амплуа персонажів обох авторів вимагає перебування в різних письменницьких нішах: переважно Роберт Шеклі створює в творах образи досить ідеальні (the goodman), що характерно для фентезі, але не зовсім – для іронічного роману, а Василь Кожелянко обрав кічєвого персонажа і створення роману-анекдота. Такий крок пояснюється суспільно-політичними обставинами та, великою мірою, враженням автора про ментальну звиклість українського народу – контрастно сприймати подієвий ряд. Пряма зверненість творчості В. Кожелянка до українців підтверджується яскравими, контрастними рисами персонажів: Павло Лазаренко з роману «Ефіопська січ» перш за все прагне матеріального збагачення, адже, не зважаючи на давній і титулований козацький рід, з якого походить чоловік, він не має й шеляга за душею. Прикметно, що втрата гордості й честі свого роду не зупиняє його на шляху до здобуття статків. Більше того, герой важить не лише естетичними й моральними цінностями, а й власним життям. У смертельних, хоч і захоплюючих, пригодах Петро Павло Лазаренко не думає про те, що мертві не тішаться золотом та коштовностями. Герої ж Роберта Шеклі мають зовсім інший світогляд. Вони – романтичні прагматики. Романтизм їх проявляється у внутрішньому, духовному прагненні пригод, в яких постає потреба проявити здібності, кмітливість та всі здобуті за період життя знання. У межових ситуаціях персонажі оповідань, повістей Р. Шеклі обирають свободу, замість влаштованого безтурботного життя: «Йому [Едварду Дантону] залишалось одне – втікати. В космосі вистачало місця для тих, хто не зміг прижитись на Землі» [12, с. 334]. Крім того, і до збагачення вони переважно ставляться помірковано: матеріальний аспект часто виглядає першим поштовхом до розгортання історії з героєм твору і змінюється з розвитком внутрішнього світу персонажа та сюжету. Як-от у «Полюванні» Р. Шеклі: Пакстон благає компаньйонів повернутись на Землю, адже всього коштовного каміння з відвіданої планети не забереш. Отже, бачимо деяку тенденційність зображення головного героя в майстра фантастичного оповідання. На протигагу такому ідеальному героєві майже завжди у творах маємо протилежного – «bad man», який створює конфлікт твору для розгортання сюжету загалом і життя головного героя зокрема. У творах Василя Кожелянка працює інший підхід. Кічєвий герой, наділений усіма атрибутами негативного персонажа, стає на чолі образної системи твору. Кожна наступна риса, яка проявляється в нього, стає черговим кроком до розв'язки. Водночас для розкриття цієї риси необхідні другорядні персонажі, які б відтіняли «в повній красі» пороки головного героя. Так, окремими начерками, які репрезентують короткими розділами роману,

часто в шаховому порядку, розгортається сюжет. Крім нарисовості, публіцистичний аспект романів майстра детективної інтриги проявляється в архітектоніці текстів у зв'язку її частин з сюжетом. Як і в журналістському тексті, весь подієвий ряд спрямований на те, щоб зробити врешті короткий інформативний висновок і подати читачеві декілька можливих варіантів вирішення проблеми; для цього необхідно попередньо гостро поставити проблему (кічєвий персонаж, напружені обставини, кілька ситуацій вибору), «відпустити» її для природного перебігу (літературний майстер-клас з уміння цікаво розповідати історію) та несподівано взяти під контроль події, щоб негативний герой мусив змінитись, усвідомити, що всі ми ходимо під Богом (або загинути, як «айстри від Олеся», що, власне, й передбачає своєрідну відплату за хибний вибір). Остання характеристика була дружно потрактована «робітниками від літератури», як ознака християнського роману в сучасному літпроцесі: «...це один із небагатьох у сучасній українській літературі християнських романів. А на загал, шлях головного героя – це шлях людини від гріха до покаяння» [9, с. 259]. Натомість, на нашу думку, розвиток літературного персонажа став невід'ємною частиною модерного роману, який передбачає, як компонент внутрішньої надбудови твору, зміну особистості в часі та при активній участі в суміжних подіях фабули роману. У романі «Котигорошко» [7] головний герой у процесі розгортання подій від розділу: «Блиск і ще раз блиск халяв» до «Затемнення бронзи» остаточно вкорінює свої найяскравіші характеристики: амбітність, хворобливе самолюбство, практичний, блискавичний розум, снобізм, запродакство, цілеспрямованість, деформований героїзм. Інший герой – Павло Лазаренко («Ефіопська січ») у розв'язці твору відмовляється (хоч і примусово) від сует світу, за якими все життя полював і, позбавившись матеріального комплексу, починає бачити суть світу і себе в ньому таким, яким він є.

Останній публіцистичний штрих, щодо романістики В. Кожелянка – це «мораль», яка здебільшого, розкривається у розв'язці, рідше – протягом усього твору проглядає крізь сюжетні компоненти. Герой отримує все, що заробив, часто навіть у парадоксально прямому вигляді. Бажати, як відомо, треба обережно, адже найсильніші прагнення втілюються. Не завжди це саме те, що хотілося б. Наприклад, герої роману «Тероріум» [8] С. Ученій, Чіпка, А. Д. Крімешний закінчують свій шлях відповідно сміттяркою, адміністративним покаранням, реалізованим прокляттям. Власне, характерної для публіцистики відповіді на питання «Що робити в ситуації, до кого звертатись?» тут не маємо. На те й художній твір, щоб домислювати, розвивати себе й шукати відповідь у власному житті.

Література

1. Аністратенко А. Останній роман Василя Кожелянка // Буковинський журнал. – № 1. – 2011. – С. 48–51.
2. Бриних М. Шахмати для дибілів: Роман-посібник. – К.: Факт, 2008. – -144 с.; іл.
3. Даниленко В. Г. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес. – К.: Академвидав, 2008. – 352 с.
4. Дністровий А. Місто уповільненої дії: Роман. – К.: Факт, 2003. – 320 с.
5. Драчковська О. Буковина попрощалася з одним із своїх видатних синів // Молодий буковинець. – 28 серпня 2008 р. – С. 4.
6. Зі спогадів Петра Мацкевича, літературного редактора видавництва «Кальварія».
7. Кожелянко В. Котикорошко. Роман. – Львів: Кальварія, 2001. – 156 с.
8. Кожелянко В. Тероріум. Роман. – Львів: Кальварія, 2002. – 172 с.
9. Кожелянко, Василь. Ефіопська січ / В. Кожелянко // Кур`єр Кривбасу. – 2010. – № 244 – 245. – С. 259 – 295.
10. Кожелянко, Василь. Ефіопська січ / В. Кожелянко // Кур`єр Кривбасу. – 2010. – № 246- 247 – С. 153 – 267.
11. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.
12. Шекли Р. Паломничество на Землю: Фантастические рассказы / Пер. с англ. – М.: Изд-во Эксмо, СПб.: Валери СПД, 2002. – 1264 с. (Серия «Шедевры фантастики»).

Стаття надійшла до редакції 20.03.2011